

Natuurhistorisch Museum Rotterdam in 2019:

Het bleef doodleuk druk

Kees Moeliker* [directeur, Natuurhistorisch Museum Rotterdam; moeliker@hetnatuurhistorisch.nl]

Bram Langeveld [conservator, Natuurhistorisch Museum Rotterdam; langeveld@hetnatuurhistorisch.nl]

Met bijna 68.000 bezoekers was het in 2019 druk in het museum. Er waren tien wisseltentoonstellingen, waaronder een zeer actuele over de vaccinatiediscussie in samenwerking met het Erasmus MC. Samen met 24 extra publieksactiviteiten, uiteenlopend van de jaarlijkse Hoboken Lecture tot 'Fuck de Ijsbeer' (een theatrale avond over uitsterven), was er het hele jaar veel te doen voor diverse doelgroepen. Vaste tentoonstellingen werden aangevuld: zo kreeg het skelet van olifant Ramon gezelschap van een originele en perfect ingedroogde drol. De Ijs-ijsvogel uit de tentoonstelling 'Dode dieren met een verhaal' bleek een onuitputtelijke bron van publiciteit. Twee fossielen uit de tentoonstelling 'Zeeuwse Oerwalvissen' werden beschreven als nieuwe soort voor de wetenschap. Bureau Stadsnatuur draaide 236 projecten en kreeg welverdiende aandacht in de tentoonstelling 'Stadsnatuur onder de loep'.

Bezoekers

In 2019 registreerde de museumkassa 67.764 bezoekers in het gebouw Villa Dijkzigt. Dat is 2% minder dan in 2018. Daarmee is na drie jaar groei van 15% per jaar een stabilisatie van de bezoekersaantallen opgetreden op een niveau dat mooi past bij de draagkracht van het gebouw en personeel. De verhouding tussen reguliere museumbezoekers en bezoekers voor een specifieke activiteit (museumlessen, lezingen e.d.) bedroeg 77% ten opzichte van 23%. De maandelijkse bezoekersaantallen schommelden tussen de 3.900 en 9.500. De topmaanden waren weer maart (9.441 bezoekers, mede dankzij de Museumnacht) en augustus (bijna 9.000). Kinderen tot 16 jaar waren samen met de categorie 'student' goed voor 37% van het totaal aantal museumbezoekers.

Vaste tentoonstellingen

De tentoonstellingen 'Dode Dieren met een Verhaal', 'Ramon' en 'Opgeraapt

▲ In 2019 vormden kinderen en studenten samen 37% van de museumbezoekers. (Aad Hoogendoorn)

Opgevisst Uitgehakt' werden aangevuld. In de speciale Dode-Dieren-met-een-Verhaal-vitrine werden de Elastiek-ooievaar (door zijn ouders gevoerd met postbode-elastieken) en de egel Five (op vijf na al haar stekels kwijtgeraakt door een ernstige schimmelinfectie) bijgezet. In november werd tijdelijk afscheid genomen van de Ijs-ijsvogel die bij min twintig graden werd geëxposeerd in het originele ijs dat de vogel fataal werd. Door degradatie van het ijs was de vogel niet meer zicht-

baar (zie elders in deze Straatgras).

In juli werd het skelet van de olifant Ramon herenigd met het enige uitwerpsel dat van hem bewaard is. De Drol van Ramon, in 1974 bemachtigd door de Rotterdamse kunstenaar Bob van Persie, kreeg een eigen vitrine. De ruimte werd ook verrijkt met een videopresentatie over het leven van de olifant en de wijze waarop het museum het skelet verwierf en prepareerde. De tentoonstelling 'Opgeraapt Opgevisst Uitgehakt' geeft een uniek overzicht van Nederlandse fossielen. Grote ammonieten uit Hannover (Duitsland) werden vervangen door materiaal uit de Staringgroeve in Losser, dat in bruikleen verkregen werd van de Stichting Staringmonument. De nieuwe stukken doen meer recht aan de essentie van de tentoonstelling (Straatgras 31-1/2).

De tentoonstelling 'Zeeuwse Oerwalvissen' werd tot semi-permanent gebombardeerd. Er was blijvende belangstelling voor de unieke verzameling circa 8 miljoen jaar oude fossielen van dolfijnen en walvissen, en de geëxposeerde walvisschedels uit de Westerschelde

▲ De Drol van Ramon (NMR 9990-3251) kreeg een plek bij het skelet. (Kees Moeliker)

* met tekstbijdragen van Jeanette Conrad, Shirley Jaarsma & Niels de Zwarte

▲ Bovenaanzicht van de schedel van de fossiele walvis *Tranatocetus maregermanicum* (NMR 9991-16680; holotype). (Felix Marx)

zorgden voor een actualiteit: twee nieuwe soorten voor de wetenschap die de namen *Tranatocetus maregermanicum* en *Nehalaennia devossi* kregen (Straatgras 31-1/2).

Tijdelijke tentoonstellingen

Het jaar 2019 zorgde met tien nieuwe wisseltentoonstellingen voor een aantrekkelijk en divers aanbod voor een breed publiek. In de Jelle Reumer-zaal liet de samenwerking met Natuurmonumenten 'Wilde Bloemen - kleurrijke kwetsbaarheid' zien welke waarde wilde bloemen hebben (Straatgras 31-1/2). De tentoonstelling 'Vaccineren Ja!/Nee? - een prikkelende tentoonstelling' is een samenwerking met het Erasmus MC. Bezoekers worden geïnjecteerd met wetenschappelijk onderbouwde informatie om daarmee een goed geïnformeerde keuze te maken. Bezoekers kiezen 'ja - prima' of 'nee - liever niet' en komen elkaar weer tegen bij het groepsimmitatie-spel dat laat zien waar het bij vaccinatie om draait: de gezondheid van ons allemaal.

Bij Bureau Stadsnatuur werken zeven stadsecologen. Zij onderzoeken de levende natuur in stedelijke omgeving en zijn voor de museumbezoeker meestal onzichtbaar. Documentair fotograaf Judith Tielemans legde dit veelzijdige veldwerk haarscherp vast in de fotoserie 'Stadsnatuur onder de loep' die tentoongesteld werd in de gelijknamige expositie in de

▲ Wethouder Bert Wijbenga (Handhaving, Buitenruimte, Integratie en Samenleven) opende 'Stadsnatuur onder de loep'; links fotograaf Judith Tielemans. (Aimee Baars)

Van Roonzaal. De stadsecologen namen Tielemans mee de stad in en gaven haar een beeld van hun werkzaamheden en inzicht in het belang van urbane biodiversiteit en de vaak verrassende resultaten van stadsecologisch onderzoek. De tentoonstelling gaf ook de museumbezoeker dit bijzondere kijkje achter de schermen. Verder toonden 'Schelpenpracht' stillevens van Adri Verburg en 'Groei' foto's van Marlonneke Willemsen (Straatgras 31-1/2).

Ook in de Haverhorst Vestibule waren weer uiteenlopende tentoonstellingen te zien. 'Allemaal Beestjes - gefriemel van Inge Hoefnagel' toonde vijftig 3D-geprinte motten die de kunstenares tegen de muur van het museum spijkerde. Het ontwerp was geïnspireerd op de pijlstaartvlinder (*Xanthopan morgani*) in de tentoonstelling 'Uitslovers'. Illustraties van Irene Goede vormden het onderwerp van 'De reuzenkraak is liever lui'. Haar tekeningen illustreerden De Kleine Wetenschap - de kinderwetenschapsrubriek van NRC Handelsblad. Natuurfotograaf Sijmen Hendriks bezocht in vierenhalf jaar alle zeven landen rond de Noordzee. Het resultaat

bundelde hij in een fotoboek waaruit hij voor Het Natuurhistorisch een expositie samenstelde: 'Turn the tide - Birds around the North Sea'. Fotografe Sebiha Öztas gebruikt een scanner voor de beeldreproductie van bloemen waardoor details, diepte en schoonheid perfect weergegeven werden in de expositie 'Floral' (zie elders in deze Straatgras). Marten Hazelaar exposeerde etsen uit twee series en ter nagedachtenis aan Ewold Horn werd een selectie van zijn preparateerwerk tentoongesteld (Straatgras 31-1/2).

Publieksactiviteiten

Onder de titel 'Het Natuurhistorisch binnenstebuiten - museummedewerkers vertellen' kregen bezoekers begin januari de unieke kans om museummedewerkers op hun favoriete plek in het museum het hemd van het lijf te vragen, zoals 'Hoe haal je een geëlektrocuteerde marter naar Nederland?' Nog zo'n buitenkans was de 'prepareerdag', eind oktober, waarop de vrijwillige preparateurs hun kunsten toonden in de Hoboken Salon. Sommige bezoekers zaten er urenlang met de neus bovenop. Ook in 2019

▲ De tentoonstelling Vaccineren Ja!/Nee? injecteert de bezoeker met feiten. (Mike Bink, Pronk Studio)

▲ Fotograaf Sijmen Hendriks werd geïnterviewd voor RTV Rijnmond in zijn expositie 'Turn the tide'. (Kees Moeliker)

▲ De vrijwillige preparateurs toonden hun kunsten aan museumpubliek tijdens de prepareerdag. (Aad Hoogendoorn)

▲ Tijdens de Museumnacht konden bezoekers de bloedigste quiz aller tijden doen. (Niels de Zwarte)

heeft de conservator elke eerste woensdag van de maand vondsten van bezoekers gedetermineerd tijdens het Natuurspreekuur. Een topvondst was een kies van een grottenhyena van het strand bij Ter Heijde. Tijdens de Museumnacht010 op 2 maart was Het Natuurhistorisch bloedserieus. De tentoonstelling 'Warm, Rood, Nat & Lief' (over Leo Vroman en bloed) vormde het thema. Met de bloedigste quiz aller tijden kon men kennis over het levenssap testen, en de bloedbank serveerde Bloody Mary's. Er kwamen ruim 2700 nachtelijke bezoekers.

De 24^e Dead Duck Day, op 5 juni, bevatte een optreden van O.C. Hooymeijer die zijn eendenkennis deelde op basis van zijn 'De Nieuwe Gids voor de Niet-Bestaande Vogels van Europa'. De 'Special Dead Duck Day Message' werd ingezonden door dr. Kaeli Swift die onderzoek deed naar interactie tussen levende en dode Amerikaanse kraaien. Toeschouwers die tijdens de ceremonie een origineel Dead Duck Day T-shirt droegen, maakten kans op een gesig-neerd exemplaar van de Duitse vertaling van het boek 'De eendenman'.

Op 24 augustus, tijdens de tweede Museumpark Vriendendag, hielden alle instellingen in het Museumpark open huis voor eigen en elkaars Vrienden. Het Natuurhistorisch organiseerde onder andere de 'Early Bird Museumparksafari' en de 'Workshop Vriendschap' met filosoof

▲ O.C. Hooymeijer deelt zijn eendenkennis tijdens Dead Duck Day 2019. (Maarten Laupman)

Edgar Karssing. Stadsbotanicus Remko Andeweg zocht met Vrienden naar wilde bloemen in het Stadsnatuurreservaat. Hoogtepunt was de 'Talkshow Groene Vrienden' over dierenliefde, met wetenschapsjournalist Maarten Keulemans. Ter afsluiting nam groene-dakenonderzoeker Marco Tanis Vrienden mee naar de dak-tuin van het Erasmus MC.

Samenwerkingen

Tal van publieksactiviteiten werden in samenwerking georganiseerd. In het voorjaar startte elke eerste zondag van de maand een natuurwandeling in samenwerking met Stichting Droom en Daad in Het Park onder de titel 'Parkgeheimen'. Een ecooloog van Bureau Stadsnatuur nam jong en oud mee op zoek naar planten, insecten en ander natuurschoon. De Stichting Geologische Activiteiten en de Nederlandse Geologische Vereniging organiseerden vier geologielezingen op de zondagmiddag. Het Natuurhistorisch stelde de Hoboken Salon en twee sprekers beschikbaar. Schrijver en illustrator Mamoru Suzuki ontdekte op het Japanse platteland de schoonheid en het vernuft van vogelnesten. Aangetrokken door het beroemde ijzeren duivennest in de tentoonstelling Pure Veerkracht vertelde en tekende Suzuki over zijn vogelnestencollectie in Het Natuurhistorisch. Deze activiteit werd georganiseerd in samenwerking met het Glazen Huis in Amsterdam.

Club Imagine van Theater Rotterdam nestelde zich samen met onder andere filosoof René ten Bos tussen de opgezette dieren op zoek naar ecologisch begrip van uitsterven in hun programma 'Fuck de Ijsbeer'. Het Natuurhistorisch stelde het museum en een spreker beschikbaar. Het Natuurhistorisch droeg bij aan Kunsthal LIVE OP ZONDAG met de 'Museum-park Natuurtour', waarbij het publiek door een stadsbioloog op sleeptouw werd genomen. Op 14 september 2019 was het exact 250 jaar geleden dat de ontdekkingsreiziger en wetenschapper Alexander von Humboldt geboren werd. Daarom organiseerde een aantal zelfbenoemde 'Humboldtfans' samen met Het Natuurhistorisch een 'Humboldt Ontdekkingsreis voor families': bezoekers ontdekten de natuur aan de overkant van het museum in de Historische Tuin Schoonoord. Botanisch filosoof Norbert Peeters gaf een lezing en het slakje *Euparthena humboldti* (genoemd naar) werd voor een dag tentoongesteld. Met het Maritiem Museum Rotterdam was er een gezamenlijke kortingsregeling, in het kader van de familie-expo 'Zeemonsters'.

Bijzonder was ook de samenwerking met 'Samen Dementievriendelijk'. Publieks- en educatieve medewerkers volgden een training en er werden praktijkoefeningen gehouden die ertoe leidden dat het museum zich vanaf april dementievriendelijk mag noemen. De

▲ Club Imagine van Theater Rotterdam was met 'Fuck de Ijsbeer' (over uitsterven) te gast in Het Natuurhistorisch. (Arie Lengkeek)

▲ Tijdens de Museumpark Natuurtour voor Kunsthal LIVE OP ZONDAG ontdekte het publiek de stadsnatuur. (Marco de Swart)

▲ Botanisch filosoof Norbert Peeters gaf een lezing tijdens de Humboldtdag. (Kees Moeliker)

▲ Voor de Museumweek werd een selectie wilde bijen uit de collectie tentoongesteld. (Bram Langeveld)

▲ Dr. Amy Dickman gaf de negende Hoboken Lecture. (Marten van Dijk)

afdeling educatie zette een speciale rondleiding voor mensen met dementie op. Hiervoor werd financiële steun ontvangen van het Sint Laurensfonds.

Deelname aan evenementen

Ook in 2019 werd deelname aan de landelijke MuseumJeugdUniversiteit voortgezet met twee volgeboekte series van vier colleges. De afdeling Neurowetenschappen van het Erasmus MC organiseerde '2019: A Brain Odyssey!' om aandacht te vragen voor de manier waarop het brein functioneert als onderdeel van het internationale *Brain Awareness* initiatief. In het museum waren workshops en lezingen en er waren tours in de laboratoria van het Erasmus MC. Het Weekend van de Wetenschap stond in het teken van biodiversiteit op groene daken. Stagiair van Bureau Stadsnatuur Marco Tanis gaf een lezing en excursie naar de daktuin van het Erasmus MC.

Het Natuurhistorisch pronkte in de Museumweek, van 8 tot 14 april, met een serie wilde bijen uit Rotterdam en omgeving. Ze gaven een blik op de diversiteit van bijen en hommels over de afgelopen honderd jaar en helpen onderzoekers de oorzaak van hun achteruitgang te achterhalen. In het Nationale Bijenweekend werd in samenwerking met EIS Kenniscentrum Insecten een workshop zaadbommen maken gegeven, waarbij kinderen met een bijvriendelijk zadenmengsel balletjes maakten om te zaaien. Ook werd er 'bijscholing' gegeven met een wandeling om wilde bijen te vinden.

▲ Voor de renovatie van de torenkamer werd het skelet van Ramon ingepakt om het tegen stof te beschermen. (Kees Moeliker)

In de Nacht van de Vleermuis gingen ecologen van Bureau Stadsnatuur op 24 augustus samen met de gemeentelijke boswachters en publiek op zoek naar de zingende rosse vleermuis in het Kralingse Bos. Tijdens de Nationale Nachtvliedernacht op 31 augustus lokte kenner Wouter Moerland nachtvlieders in het Essenburgpark met een felle lichtbron zodat deelnemers zich konden verwonderen over de verschillende vormen en kleuren. Er werden 49 soorten gezien, waaronder de Sint-Janskruiduil, die dat jaar slechts een keer eerder was waargenomen in Nederland.

9th Hoboken Lecture

Samen met de British Council, KNAW, Co-darts en de Volkskrant werd de negende Hoboken Lecture georganiseerd. Spreker was dr. Amy Dickman, conservation biologist verbonden aan de Oxford University. Zij richtte het Ruaha Carnivore Project op in Tanzania, een van de belangrijkste gebieden voor leeuwen en cheeta's. Daar werkt ze aan natuurbeschermingsplannen

gericht op het verminderen van mens-carnivoorconflicten. In haar lezing vertelde dr. Dickman over de moeilijkheden van het werken in een gebied waar hekserij en mythologie dagelijkse kost zijn en deelde ze nieuwe wetenschappelijke inzichten en successen die voortkomen uit haar werk. Professor Hans Bauer leidde de spreker in. Volkskrant-wetenschapsredacteur Maarten Keulemans modereerde vraag en antwoord en het programma werd gecompliceerd door de Britse ambassadeur, Zijne Excellentie, Peter Wilson.

Gebouw

In het museumgebouw zijn plafondspots vervangen door LED verlichting. Om de toegang via de invalidengang te vergemakkelijken is een op afstand bedienbare automatische deuropener aangebracht en is de bestrating bij de invalidengang opgehoogd. In opdracht van de huisbaas is de torenkamer gerenoveerd. Na de lage waterstanden van de zomerperiode werden daar in het najaar grote scheuren zichtbaar in de wanden.

▲ Met de gratis app 'Rotterdamse stadsnatuur' kunnen bezoekers een route lopen van Rotterdam Centraal naar het museum. (Shirley Jaarsma)

Educatie

In 2019 werden 234 museumlessen aan 4.947 leerlingen gegeven. Voor het voortgezet onderwijs werd een les over het skelet ('Tot op het bot') toegevoegd. De lessen worden met enige regelmaat ook door het mbo, hbo en wo afgenomen. Voor het hoger onderwijs werden ook lezingen en (gast-)colleges verzorgd door museummedewerkers. Aan 148 kindereestjes namen 1.046 kinderen deel. Zij kwamen hierdoor op een speelse manier in aanraking met het museum en de collectie. Ook werd de gratis app 'Rotterdamse stadsnatuur' gelanceerd, waarmee bezoekers een route kunnen lopen van station Rotterdam Centraal naar het museum en onderweg kennismaken met planten en dieren van de stad.

In de voorjaarsvakantie konden kinderen aan de slag met boetseerklei tijdens de workshop Gefriemel. Ook was er een workshop Vogelhuisje maken, waarbij kinderen met natuurlijke materialen een vogelhuisje versierden. Wegens succes werd deze activiteit in de meivakantie herhaald. Vanaf april was in het kader van een samenwerking met het Maritiem Museum Rotterdam de speurtocht 'Zeemonsters' beschikbaar. Met een monsterboekje gingen kinderen op pad en ontmoetten zo spannende zeedieren. De speurtocht sloot aan bij de Zeemonsterexpo en -speurtocht in het Maritiem Museum. In de zomervakantie gaf wetenschappelijk illustrator Esmée Winkel een lezing over haar illustraties en een workshop. Bloemen uit het stadsnatuureservaat waren het werkmateriaal.

Voor het Jeugdvakantiepaspoort konden jonge bezoekers gratis een speurtocht doen rond het thema 'hoogvliegers en laagkruipers'. Met het opdrachtenboekje ontdekten ze dieren die nooit daglicht zien, zwevende dieren en dieren die het hogerop zoeken. In de herfstvakantie was er een speciale speurtocht getiteld 'Kijken, kijken... en voelen', waarbij kinderen met een boekje vol doe-, denk-, en voel-opdrachten verschillende dieren konden aanraken en weetjes ontdekten. Ook was er in de herfstvakantie een workshop Bloemen schilderen. Het totale aantal kinderen dat 'buitenschools' deelnam aan een workshop, speurtocht of lezing was 5.585.

Collectiewerk

In het aanwinstenboek werden 216 aanwinsten geregistreerd. Een aanwinst kan uit slechts een object bestaan of vele monsters omvatten. Schenkingen voor collectie en bibliotheek werden ontvangen

▲ Bidsprinkhaankreeft (*Rissoides desmaresti*) uit de Noordzee (NMR 9937-1463). (Bram Langeveld)

van circa 125 personen en 15 instellingen. Belangrijke grote aanwinsten zijn: circa 5.000 vooral Europese vlinders van C. de Veld, circa 4.000 vooral Europese kevers van W.J. Veldkamp, ruim 150 fossiele beenderen van de Zandmotor van P.B. Wiesenhaan, een uitgebreide collectie recent skeletmateriaal van vogels en zoogdieren van G.Th. de Vries en ruim 500 zweefvliegen en andere insecten van groene daken van Bureau Stadsnatuurstagiair Marco Tanis. Onder de vele losse aanwinsten waren een bidsprinkhaankreeft (*Rissoides desmaresti*) uit de Noordzee (NMR 9937-1463), een beflijster (*Turdus torquatus*) uit Spijkenisse (NMR 9989-6138), twee fragmenten van opperarmbeenderen van de reuzenalk (*Pinguinus impennis*) van het strand van Zoutelande (NMR 9989-6148 en 9989-6149), een tweekleurige vleermuis (*Vespertilio murinus*) uit Schiedam (NMR 9990-6193) en twee fossiele wervels van een eocene oerwalvis (*Archaeoceti indet.*) uit de Noordzee (NMR 9991-150839/40).

Boswachters van de Gemeente Rotterdam vonden op de Schiedamsedijk de eerste boommarter (*Martes martes*) voor de stad (NMR 9990-4308) die al snel gevolgd werd door een tweede (Matlingeweg, NMR 9990-4330). Een Amerikaanse rode eekhoorn (*Tamiasciurus hudsonicus*) werd gevonden langs de Bosdreef in het Kralingse Bos

▲ Beflijster (*Turdus torquatus*) uit Spijkenisse (NMR 9989-6138). (Kees Moeliker)

▲ Een fossiele kaak van een jonge walrus van een opgespoten strand wordt vergeleken met een schedel uit de collectie van Het Natuurhistorisch. (Bram Langeveld)

(NMR 9990-4307) (Straatgras 31-1/2). In 2019 zijn dankzij enthousiaste inzet van vrijwilligers 53 zoogdieren en 150 vogels geprepareerd tot balg. De ecologen van Bureau Stadsnatuur houden tijdens veldwerk hun ogen goed open voor de collectie en verzamelden onder andere een halsbandparkiet (*Psittacula krameri*) van de Brielselaan (NMR 9989-6102). Spectaculair was de ontdekking van de 'Erasmusschildwesp' (*Idiasta dichrocera*) in de daktuin van het Erasmus MC (NMR 9970-137370) door Bureau Stadsnatuurstagiaire Eva Drukker, een nieuwe soort voor Nederland (Straatgras 31-1/2).

Het werk aan de insectencollectie werd verder opgevoerd en gecoördineerd door honorair conservator Frans Slieker, die ook al het digitale registratiewerk deed. Junior honorair conservator Linde Slikboer determineerde bijna 600 bijen (*Apidae* s.l.). Het werk aan de vlindercollectie kon door de nieuwe collectievrijwilliger Sebastiaan van Doorn sterk toenemen: er werden ruim 7.000 vlinders geregistreerd. In totaal omvatten de collectiedatabases aan het eind van het verslagjaar 316.540 records. In 2019 gingen die databases op de schop. De dertien werkdata bases werden door Frans Slieker geïntegreerd in één nieuwe CB 4.0 database die op een server werkt en eind 2019 richting oplevering ging. Dit bevordert standaardisatie en controleerbaarheid van de registratie. Ten aanzien van alle Nederlandse vindplaatsen werden bij 78.000 records de juiste gemeentenamen ingevoerd, werden er in 19.000 records decimaalcoördinaten aan de vindplaatsen toegevoegd en werden >100.000 records voorzien van aanvullende algemene namen, om de vindbaarheid van de collectie voor een breder publiek te verhogen (zie elders in deze Straatgras).

Onderzoek

(Inter-)nationale onderzoekers wisten Het Natuurhistorisch weer te vinden. Zo bestudeerde Sharon May-Davis (University of New England, Australië) de collectie fossiele paardenbotten voor onderzoek naar domesticatie. Marco Houwertjes (Douane Laboratorium) bracht in beslag genomen naturalia op naam en Adriaan Gmelig Meyling (Stichting Anemoon) fotografeerde mosdiertjes en kreeftachtigen voor een veldgids. De Hogeschool Leiden leende botten van een lynx voor DNA-monsters en de Johannes Gutenberg-Universität Mainz leende fossiele gebitsresten van roof- en prooidieren voor isotopenonderzoek naar voedselwebben. De collectie wordt ook steeds meer geraadpleegd voor niet-natuurwetenschappelijk onderzoek. Zo zocht beeldend kunstenaar Vera Mennens planten en dieren die in publicaties van Eli Heimans genoemd worden. Kunstenaar Jacqueline Heerema bezocht de collectie fossiele zoogdieren in het kader van een project over refugia. Hanne Grobet (studente fotografie aan de Academie van Schone Kunsten in Gent) fotografeerde de collectie spreuwenbalgen voor een fotodocumentaire reeks. Ook *citizen science* had een belangrijke rol: er vonden 29 bezoeken plaats van fossielenverzamelaars die vondsten op naam brachten.

Het onderzoeksproject aan het walruskerkhof bij boei Scheur 10 voor de kust van Zeebrugge samen met het Vlaams Instituut voor de Zee werd voortgezet en tijdens het symposium 'From the North

Sea lowlands to the Celtic shelf edge' werden de eerste resultaten gedeeld. Het project met de Universiteit van Amsterdam, waarbij aan de hand van fossiele pollenkorrels het dieet van pleistocene zoogdieren wordt ontrafeld, kende een fraai resultaat: een uitgebreid artikel met meer dan 50 pollenspectra in *Quaternary Science Reviews* (zie elders in deze Straatgras). Naar aanleiding van de eerdere succesvolle expedities op de Westerschelde werd ook in 2019 de garnalenketter UK 12 weer ingezet om meer fossielen te verzamelen.

Honorair onderzoekers van Het Natuurhistorisch beschreven vijf nieuwe soorten: Arthur Decae beschreef drie spinners, *Latouchia stridulans*, *L. schwendingeri* en *L. huberi* uit Vietnam en Klaas Post beschreef twee fossiele walvissen: de bulrug *Nehalaennia devossi* (Straatgras 31-1/2) en de primitieve vinvis *Tranatocetus maregermanicum* uit de Westerschelde.

Bureau Stadsnatuur

Het werk van Bureau Stadsnatuur was in 2019 veelzijdiger dan ooit. Er werden 236 projecten gedraaid voor 85 verschillende opdrachtgevers. De grens is daarmee bereikt omdat meer adviesprojecten ten koste gaan van eigen onderzoek en het publiceren van resultaten. In 2019 trad Sander Elzerman toe tot het team om de werklast beter te verdelen. Er diende zich een nieuw soort werk aan: adviseren bij nieuwbouwprojecten en tenders voor natuurinclusief bouwen. Het is duidelijk dat de energietransitie gaande is en dat er veel ruimtelijke ontwikkelingen in het urbane gebied plaatsvinden. Bureau Stadsnatuur toetst daarbij of de Wet natuurbescherming in het geding komt. Er zijn, naast korte snuffelstages van middelbare scholieren, drie stagiairs aan het werk geweest. Eva Drukker (Wageningen UR, Biologie) rondde haar studie aan groene daken af. Marco Tanis (Universiteit Leiden, Biologie) is op dit onderwerp verder gegaan. Lotte de Wit (HAS Hogeschool Den Bosch, Toegepaste Biologie) startte een onderzoek naar het voorkomen van tweekleurige vleermuizen in Rotterdam. In maart werd afscheid genomen van vrijwilliger Roel de Graaf. Hij heeft 15 jaar lang een enorme hoeveelheid natuurdata gedigitaliseerd. ◀

Het volledige jaarverslag 2019, voorzien van tabellen, alle details, namen en de jaarrekening, is te downloaden via de website van het museum: www.hetnatuurhistorisch.nl/organisatie/jaarverslagen